

NÂZIM HİKMET'İN BİSİKLETİ

AYDAN ÇELİK

QOTA
GENE

NÂZİM HİKMET'İN BİSİKLETİ

Aydan Çelik

NotaBene Yayınları

NÂZIM HİKMET'İN BİSİKLETİ

Aydan Çelik

Editör: Samiha Uluant

Kapak Fotoğrafi: Nâzım Hikmet Halep'te, üç yaşında.
(Murat Germen-Cafer Türkmen Arşivi)

Kapak Tasarımı: Erkal Tülek

Mizanpaj: Ulaş Akyol

Usta Ofset / Nurten Güven Sertifika No: 47612

Maltepe Mahallesi, Davutpaşa Cad. No:83.2.382 Zeytinburnu / İstanbul

1. Baskı

Nisan 2024

İstanbul

ISBN : 978-605-260-423-6

www.notabene.com.tr ● info@notabene.com.tr

facebook: @NotaBeneYayinlari ● twitter: @NotaBeneY ● instagram: @notabene.yayinlari

© Renas Yayıncılık Matbaacılık Filmcilik Reklam Yazılım Donanım Bilişim San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rasimpaşa mah. Duatepe sok. 59/B, Yeldeğirmeni, Kadıköy / İstanbul

Tel: (216) 337 20 26 GSM: 533 680 51 59 Sertifika No: 18074

NÂZİM HİKMET'İN BİSİKLETİ

Aydan Çelik

NOTA
GENE

Aydan Çelik, 1966 yılında, Hasan Hüseyin Korkmazgil’in doğduğu, Ece Ayhan’ın kaymakamlık yaptığı, Attila İlhan’ın aile köklerinin olduğu Gürün’de dünyaya geldi.

Aziz Nesin’in deyimiyle “her üç kişiden dördünün şair olduğu” bir memlekette, nasıl becerdiyse şair olmadı. Düzyazı ve eğri çizginin yolundan gitti.

Türlü çeşitli okullara devam etti. İstanbul Üniversitesinde İşletme ve İktisat Tarihi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde heykel okudu.

Çizgi film bürolarında, reklam ajanslarında, tasarım ofislerinde, gazetelerde, dergilerde filan çalıştı.

Nâzım Hikmet’in Bisikleti, onun bisiklet temalı dördüncü kitabı. Devamı niteliğindeki beşinci kitap, tezgâhın üstünde tamamlanmayı bekliyor.

O ise hâlen çiziyor, yazıyor, arıyor. Bu kitabı yeğenlerine ithaf ediyor.

www.aydancelik.com

İçindekiler

Bu Kitabı Niye Yazdım? 9

3 Haziran Dünya Bisiklet Günü 13

Yanardağ Patlamasıyla Gelen İcat Patlaması 14

Züppe Atı 16

Leonardo'nun Öpülesi Eli ve Bisikleti 19

Nâzım'ın Leonardo'su 21

Daktilo'dan Drezin'e, Oradan da Fütürizm'e 27

“İstikbalcilik”te Bisikletin Yeri 29

Konstrüktivist Tatlin'in Uçan Bisikleti 30

Tolstoy'un Bisikleti 35

Velodromda Pedal Çeviren Kont 38

Hanedanların Bisiklet Merakı 40

Abdülaziz'in katıldığı sergide teşhir edilen Velosiped 40

Devrimcilerin Bisiklet Merakı 42

Ernesto Guevara'nın 4200 Kilometrelik Bisiklet Rotası 48

Nâzım Hikmet'in Bisiklet Şampiyonu Dayısı 51

Ayşe Yaltırım'la Dayısı Nâzım Hikmet Üstüne Sohbet 57

“Memet”lerin Bisikleti 63

Memet Fuat'ın Bisikleti 63

Bisikletli Amca Aslana Karşı 65

Bir Uzun Parantez: Münir Özkul ve Nâzım Hikmet 66

Bisiklet Tarihimizdeki En Büyük Olimpik Başarı 70

Mehmet Nâzım'ın Bisikleti 73

Aşk ve Amsterdam'da Bisiklet Yasağı 76

Bisikletle Normandiya Çıkarması 77

Hürriyete Pedal Çeviren Kuzenler 83

Zincirli Hürriyet 84

Büyümeyen Ölü Çocuğun Bisikleti 91

Japon Çocuklarından Nâzım'a Turnalar 94

Meşhur Nasihat Heyetiyle Çin'e Giden Dede 97

Nasihat Heyeti Nagasaki'de 100

İlk Bisiklet Seyahatnamesinde Hiroşima ve Nagasaki 101

Nâzım'ın Bahri Hazer'indeki Bisikletli 101

Berlin Anlaşması ve Nâzım Hikmet'in Büyükkedesi 104

Nâzım Hikmet-Peyami Safa Kavgasında Boer Savaşı 108

Alay Köşkü Yârânı ve Yıkılan Putlar 109

Bisikletin Bir Savaş Nesnesi Olarak Portresi 115

Birinci Dünya Savaşı'nda Bisikletli Bir Kurye: Adolf Hitler 119

Çanakkale'nin Geçilmeyeceğini Bisikletler Bile Anladı 121

Osmanlı Ordusunda Bisiklet 122

Arabistanlı Lawrence'ın Bisikleti 125

İşgal Günlerinde Bisiklet 127

İtalyan Bisiklet Birliği Menderes Kıyılarında 127

Emile Zola'nın Bisikleti 131

Tour de France'ın Vesilesi: Dreyfus Davası 132

Nâzım Hikmet ve Dreyfus 134

Nâzım Hikmet Komitesi'ndeki Bisikletçiler 137

Şarlo, Bisikletli Balayı ve Direniş 141

Curie'lerin Balayında ve Direnişinde Bisiklet 142

Nâzım Hikmet'in Eserlerinde Bisiklet 145

“Yeni Şiirin Zaferi”ndeki Bisiklet 145

Ha Bisiklet Sahibi Olmuşsun Ha Kürek Mahkûmu 149

Orman Cücelerinin Bisikleti 150

Tosun Paşa'nın Bisikleti 152

Orhan Kemal'in Bisikletleri 154

Paris Varoşlarında, İsviçre Dağlarında,
İsveç Garajlarında Bisiklet 155

Tanganika Mektupları'nda Bisiklet 158

Tour de France'da Yahya Kemal'i Aramak 160

İlk Bisiklet Şiirinde Tevfik Fikret 163

Nâzım Hikmet'in Kaleminden Tevfik Fikret 164

İlk Bisiklet Şiiri 165

Halide Edib'in ve Hüseyin Rahmi'nin Bisikletçi Kadınları 169

Kuyruklu Yıldız Altında Bir Bisiklet 172

Milenyumla Başlayan Bisikletli Kadın Hareketi 173

Cengiz Han'ın Bisikletinde Refik Erduran 175

Türkiye Bisiklet Sporunun Kurucusu ve Onun Nâzım Çevirmeni Kızı 177

Katalonya'da ve Cezaevlerinde Volta 181

Nereden Çıktı Bu Volta? 181

Talihsiz Yusuf'un Gemisiyle Barselon 184

İspanya İç Savaşı'nın Sanattaki İzdüşümleri 185

Lorca 186

Capa 187

Auden'in Bisikletli Şiiri 189

Yirmi Birinci Asırda “Nâzım Hikmet’in Bisikleti” 191

Geri Dönüşüm Teklifi ve Kusan Deniz 192

Stronsium 90 194

Petrole, Kömüre Methiye 195

Sanayi Mitosu 196

İşler Atom Reaktörleri İşler 197

Erken Uyarı Sinyalcileri 198

Nâzım Hikmet’in Treni 200

Nâzım Hikmet’in Otomobili 201

İlya Ehrenburg ve Münir Nureddin Selçuk’un Otomobili 202

Tolstoy ve Doktor Hikmet’in Otomobili 203

“Küçük Amerika”nın Ötekileri: Tren ve Bisiklet 205

Dizin 210

Bu Kitabı Niye Yazdım?

Çok heyecanlıyım, çok da tedirgin.

Heyecanlıyım... Kitabı elinizde tuttuğunuza göre yıllar önce verdiğim kararı (en azından yarısını) gerçekleştirmiş görünüyorum.

Tedirginim. Çünkü eksik gediğimin çok olduğunun farkındayım. Yazarken bir kez daha öğrendim ki ömür biter, Nâzım bitmezmiş.

Ortalıkta bu kadar çok Nâzım Hikmet kitabı varken niye onlara bir (hatta iki) tane de ben ekledim?

Bir dizi tesadüf diyelim.

Nâzım Hikmet'in eserlerinin, otuz yıllık bir aradan sonra ülkesiyle buluştuğu 1960'ların ortasında doğdum. Okumayı söktüğümde evin raflarında onun kitapları da vardı. Devam eden yarım asırda onunla bağım hiç kopmadı.

2012'de yolum bir şekilde Londra'ya düştü. Şehrin her yeri Charles Dickens afişleriyle donatılmıştı.¹ Londralılar, 200 yaşına basan yazarlarıyla ilgili türlü çeşitli etkinlikler düzenliyordu. Onlardan biri de Londra turlarıydı. İngilizler mevzuu o kadar inceltmişlerdi ki Dickens romanlarında bahsi geçen pubları bile gezdiriyorlardı.

¹ 1943 sonbaharında Şehir Tiyatrolarında sahnelenen *Ocak Çekirgesi* oyununun ilanlarında, "Yazan: Charles Dickens, Türkçeleştiren: Orhan Selim" yazıyordu. Orhan Selim, Nâzım Hikmet'in takma adları içinde en bilinenidir. Oyun sahnelenirken çevirmeni beş yıldır hapiste yatıyordu.

Türkiye’den Batı’ya giden her faninin söylediği o kıyas cümlesi zihnime düştü: “Bizim memlekette niye bunlardan yok?”²

Aynı yılın sonlarında Açık Radyo’da, Esra Ertan ile *Şeytan Arabası* adında bisiklet temalı bir program yapmaya başladık. Ana başlıklarımızdan biri bisiklet ve edebiyattı. Programda sık sık Nâzım Hikmet’in sesinden *İsviçre Dağları* şiirini dinletiyorduk. Şair, 1958’de trenle İsviçre’den geçerken gördüğü manzaraları hasret kaldığı memleketine benzetiyor ama “buranın adamı bisikletli, bizimkiler bitli” diye hüzünleniyordu.

Nâzım Hikmet ve bisiklet ilişkisine dair elimizde bir dizi bilgi, daha önemlisi bir fotoğraf vardı: Bu kitabın kapağında kullandığımız o fotoğraf, şairin üç yaşında Halep’te paşa torunu olduğu günlerde çekilmişti.

Çok geçmedi, 2018 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Nâzım Hikmet’in öldüğü 3 Haziran’ı Dünya Bisiklet Günü ilan etti.

Bütün bunlar bir araya gelince elinizdeki kitabın kıvılcımı çaktı! Bana da yola koyulmak düştü.

Kafamdaki plan şuydu: Önce Nâzım Hikmet’in hayatında, eserlerinde, dokunduğu insanlarda bisikletin yerini anlatacak; ardına da gezdiği, yazdığı, dokunduğu yerleri içeren bir İstanbul rehberi ekleyecektim. Zaten bir yıl evvel piyasaya çıkan *İstanbul Bisiklet Rehberi* vesilesiyle idmanlıyım.³

Önce yoğun bir okuma kürüne girdim. Hem kendi yazdıklarını hem de hakkında yazılanları, okumaya başladım. Devasa bir külliyyatın içinde cımbızla bisiklet ve coğrafi işaretler ayıklamaya çalıştım.

² Daha önce var mıydı bilmiyorum ama ilerleyen yıllarda böyle turlar yapılmaya başlandı. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın İstanbul’u, Halide Edib’in Üsküdar’ı gibi etkinlikler yapılıyor, bu minvalde yayınlar çıkıyor.

³ Aydan Çelik, *İstanbul Bisiklet Rehberi, Sana Dün Bir Seleden Baktım Aziz İstanbul*, Hil Yayınları, İstanbul, 2017.

Bir süre sonra, kalkamayacağım bir yükün altına girdiğimin farkına vardım ve pes ettim.

Fakat çok geçmedi, bu konuda kendi başıma karar verme lüksüm olmadığı hatırlatıldı. Yıllar boyu kitabı anlata anlata kafalarını şirdiğim arkadaşlarım, “Yok öyle şey!” diye karşıma dikildi. “Bize bir borcun var. Bizi geçtik, Nâzım Hikmet’e borcun var. Eksikler, hatalar olsa da seni affedecektir. Bu kitabı bitirmelisin.”

Yeniden ummana daldım. Ve bir yıl daha uğraştım. Sonunda yayıncımla beraber, çalışmanın iki kitap olmasına karar verdik.

Elinizdeki kitap Nâzım Hikmet’in hayatında, eserlerinde bisikletin yerini anlatmaya çalışıyor. Ona dokunan, onunla yolu kesişen insanların bisikletli hikâyelerini de ekledim. Bazılarını keşfettiğimde çok şaşırılmış ve heyecanlanmışım. Eminim siz de aynı hissi yaşayacaksınız.

Bu kitap okurunu ararken yarım kalan rehberi tamamlamaya çalışacağım. Çok geçmeden onu da bitirmek, Nâzım Hikmet’in İstanbul’unda hep beraber turlamak istiyorum.

TEŞEKKÜR

Bu süreçte o kadar çok insandan destek aldım ki adlarını buraya yazamayacağım. Daha önce de başıma geldi, teşekkür fasıllarında her zaman birileri unutulur ve hatırladıklarınız değil; unuttuklarınız hatırlanır. Onlara özel olarak teşekkür edeceğim.

Ama adını anmam gereken birkaç kişi var.

En başta Ayşe Yaltırım... Şairin kardeşi Samiye Yaltırım’ın kızı “Küçük Ayşe.” Bitmeyen bir enerjiyle, saatlerce dayısını anlattı. Onunla, oğlu Murat Germen sayesinde buluştum. Murat Germen’e kapakta kullandığımız fotoğraf için ayrıca müteşekkirim.

Güllü Aybar, babası Mehmet Ali Aybar’ın bisiklet maceralarını ve aile albümünden çok değerli fotoğrafları cömertçe paylaştı.

Gündüz Vassaf, 2018’de kaybettiği arkadaşı Mehmet Nâzım’ın bisiklet maceralarını özlemle anlattı.

Ali Güreli, Mehmet Nâzım’la kırk üç yıl önce yaptıkları Normandiya bisiklet turunu detaylarına kadar paylaştı. Yolculuğun bir diğerkahramanı Faruk Sade’nin kızı Sera Sade, aile albümünden kıymetli fotoğrafları kullanmama izin verdi.

Hepsine teşekkür borçluyum.

Son teşekkür okura... Dilerim bu kitabı okuduktan sonra “Güzलगünler göreceğiz çocuklar” umuduyla seleye atlar, bisikletini maliliklere sürer...

Aydan Çelik
İstanbul
Nisan 2024

3 Haziran Dünya Bisiklet Günü

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, “Dünya Bisiklet Günü” ilan ettiği 3 Haziran’ın aynı zamanda büyük bir şairin bu dünyada geçirdiği son gün olduğunu muhtemelen bilmiyordu.

3 Haziran 2018’de dünyanın birçok yerinde ilk bisiklet günü kutlanırken, başka pek çok yerde de elli beş yıl önce ebediyete uğurlanan Nâzım Hikmet anılıyordu.

2018, aynı zamanda şairin pek sevdiği bisiklet denen nesnenin iki yüz yaşına bastığı yıldır. Karl von Drais adındaki Alman mucit, iki teker bir kalastan müteşekkil icadının patentini aldığı anda takvimler 12 Ocak 1818’i gösteriyordu.

Patentin alınmasından on iki gün evvel, yani yılın ilk günü, sonradan çok ünlenecek bir roman yayımlanmıştı. Romanın kapağında *Frankenstein ya da Modern Prometheus* yazıyordu. Yazarı, Mary Shelley adında genç bir kadındı. Shelley, romanı Lord Byron’un ısrarlı teklifiyle yazmıştı.

Çok ilginç bir adamdı bu Byron. Eli kalem tutan hemen herkes bir vesile ile onu anıyordu. 1932’de Nâzım Hikmet’i ve şiirini ABD’de tanıtan Nermin Menemencioğlu, anılarında iki şairi karşılaştırıyordu:¹

¹ Saime Göksu-Edward Timms, *Romantik Komünist, Nâzım Hikmet’in Yaşamı ve Eseri*, Çeviren: Mehmet Banş Gümüşbaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2011, s. 120. (Nermin Menemencioğlu’nun anılarından alıntı.)

“Nasıl Byron esmer güzelliği ve romantik kötümserliğiyle on dokuzuncu yüzyıl şairinin bir sembolü idiyse, Nâzım da çakmak çakmak mavi gözleri, dünyaya ve insanlara olumlu bakışıyla yirminci yüzyıl şairinin simgesidir.”

Byron göndermeleri, Nermin Menemencioğlu’yla sınırlı değildi. Nâzım’ın kendisi de 1947’de yazdığı *Mukayese* şiirinde, Yahya Kemal ile Byron’u karşılaştırmış; Yahya Kemal ise, çeyrek asır evvel yazdığı *Açık Deniz*’de Byron’u anmıştı:²

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum;
Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum.
Kalbimde vardı “Byron”u bedbaht eden melâl
Gezdim o yaşta dağları, hulyâm içinde lâl...

Yanardağ Patlamasıyla Gelen İcat Patlaması

Bazı tarihçiler, hem söz konusu romanın hem de bisikletin ortaya çıkışını aynı tabiat olayına, Endonezya’daki Tambora Yanardağı’nın patlamasına bağlar.

Anlatılanlara göre dünya tarihinde kayıtlara geçen en büyük yanardağ patlaması, 5 Nisan 1815’te meydana geldi. Artçı gümbürtüleri bir yıl boyunca devam etti. Patlama öyle büyük bir iklim değişikliğine yol açtı ki uzun süre güneş görmeyen Avrupa’da hayatı altüst eden bir kıtlık yaşandı.

Mary Shelley, kitabının 1831 edisyonuna yazdığı ön sözde Tambora’dan söz etmez ama yağmurların altını çizer:³

“1816 yazında İsviçre’ye gittik. Lord Byron’a komşu olduk (...) Fakat çok yağmurlu ve nahoş bir yazdı ve bitmek bilmeyen yağışlar yüzünden çoğu zaman günlerce başımızı evden çıkaramıyorduk (...) Hepimiz birer hayalet hikâyesi yazalım dedi Lord Byron ve bu teklifi kabul gördü.”

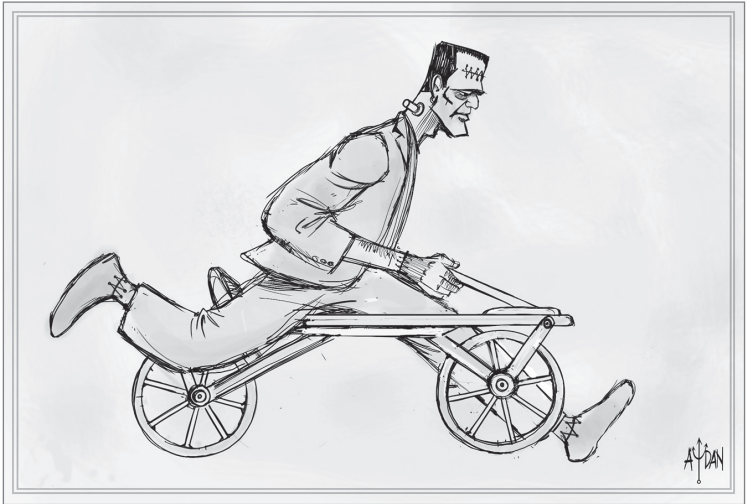
² Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz, Açık Deniz* İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, Ocak 2018, s. 7.

³ Mary Shelley, *Frankenstein ya da Modern Prometheus*, Çeviren: Yiğit Yavuz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mayıs 2019, s. 3.

Byron'ın teklifiyle yazılan roman, iki yüz yıldır insanlığın gündemindeki yerini koruyor. Hatta Frankenstein bir isim olmaktan çıktı, “kendi yarattığı canavarın kurbanı olmak”la eş tutulan bir kavrama dönüştü.

Bu arada çok yaygın bir yanlış bilgi (galat-ı meşhur) türedi. Çoğu insan yaratığın adını Frankenstein zannetti. Oysa bir adı yoktu. Frankenstein, onu “yaratan” İsviçreli doktor Victor'un soyadıydı.

Başka bir yanlış ise sinema sektörü sayesinde yaygınlaştı. Yaratık; kübik kafalı, baygın bakışlı, hatta sempatik bir dev adam olarak bilinegeldi. O imge, Boris Karloff'un oynadığı 1931 tarihli sinema versiyonundan zihnimize nakşedilmişti. Oysa Shelley, yüzüne bakılmayacak kadar çirkin bir biçare tasvir etmişti.

Frankenstein yaratığının Hollywood versiyonu, Drais'in 'Koşu Makinesi'yle

Nâzım Hikmet 3 Haziran 1963'te bu dünyadan göç etti.

Aynı 3 Haziran, 2018'den beri "Dünya Bisiklet Günü" olarak kutlanıyor.

Aydan Çelik, iki sevdiğini bir araya getiriyor: Nâzım Hikmet'in üç yaşında, üç tekerli bir bisiklet arkasında başlayan hikâyesinin izini sürüyor.

Nâzım Hikmet'in Bisiklet'inde sadece büyük şairin kendi yazdıkları, yaşadıkları değil; ona dokunan yüzlerce insanın iki tekere dair hikâyelerini bulacaksınız. Leonardo da Vinci, Tolstoy, Troçki, Emile Zola, Yahya Kemal, Tefik Fikret, Halide Edib, Hüseyin Rahmi, Hemingway, Che Guevara, Arabistanlı Lawrence, Simone de Beauvoir, Sartre, Yves Montand, Picasso, Charlie Chaplin, Curie ailesi, Muhsin Ertuğrul, Mehmet Ali Aybar, Oktay Rifat, Peyami Safa, Refik Erduran onların sadece birkaçı...

Ayrıca dayısı Mustafa Celalettin'in şampiyonluklarına, oğlu Mehmet Nâzım'ın bisiklet maceralarına, yeğeni Ayşe Yaltırım'ın şiire konu olmuş bisiklet merakına, Memet Fuat'ın ev yapımı bisiklet öykülerine tanık olacaksınız.

Kitabın yazarı, yıllar süren araştırma sürecinde çok şaşırtıcı şeyler öğrendi, dinledi, tanık oldu, tesadüflere şapka çıkardı. Eminiz siz de okurken benzer hisleri yaşayacaksınız. Bir mani çıkmazsa bu kitabın devamı niteliğindeki *Nâzım Hikmet'in İstanbul'uyla* yakın bir gelecekte buluşacaksınız.

NotaBene • Araştırma
ISBN 978-605-260-423-6

9

786052

604236

NOTA
BENE

Kapak Fotoğrafı: Nâzım Hikmet Halepte, üç yaşında. (Murat Germen-Cafer Türkmen Arşivi)

A. DANKEL